

УДК 37.03:37(09)

К. О. СЄВОДНЄВА

аспірант

Класичний приватний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОГЛЯДИ ЗАПОРІЗЬКИХ ПРОСВІТИТЕЛІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: РОЗВИТОК ОСВІТИ, ПЕРСОНАЛІЇ

У статті узагальнено наукові підходи до вивчення освітнього процесу в запорізькому краї; конкретизовано теоретичні уявлення про тенденції розвитку народної освіти на запорізьких землях; висвітлено основні концептуальні погляди запорізьких просвітителів М. Корфа та Я. Новицького щодо культурно-освітнього руху в запорізькому краї другої половини ХІХ ст.; розкрито значення особистості педагога-просвітителя в історії освіти на Запоріжжі.

Ключові слова: запорізький край, земська школа, народна освіта, педагогічна діяльність, педагог-просвітитель, розвиток, становлення.

Вивчення історичного досвіду розвитку освіти в Україні, зокрема в Запорізькій області, сприяє збагаченню теоретичних і практичних знань про певні трансформаційні аспекти в освіті України.

Метою статті є висвітлення концептуальних поглядів запорізьких просвітителів щодо культурно-освітнього руху в запорізькому краї другої половини ХІХ ст.

Як свідчать історичні джерела й довідкова література, наприкінці ХVІІІ ст. поміщики, представлені в Запорізькому краї в основному колишньою старшиною, намагалися дати освіту своїм дітям: дівчат просто навчали читати й писати, а хлопців відправляли до пансіонів та гімназій, при нагоді запрошували іноземців, за нестачі коштів – дячків, які навчали грамоти та основних правил арифметики. Хоча молодь і вважала, що освіта потрібна лише німцям і попівським дітям, але за звичкою продовжували відправляти дітей на навчання до Катеринослава, Харкова, Москви [1].

Виникла потреба створити свої школи в Олександрівському повіті (сьогодні – Запорізька область).

Серед видатних персоналій, пов'язаних з розвитком освіти на Запоріжжі, – видатний педагог, засновник земських шкіл М. Корф. Раннє знайомство з різними типами приватних виховних закладів сприяло формуванню поглядів педагога на завдання школи, єдність виховання й освіти, характер стосунків між учителем та учнями.

Просвітитель і педагог зробив неоціненний внесок у шкільну справу й становлення освіти в запорізькому краї. Попри всі прогресивні ідеї щодо розвитку народної школи й викладання в них рідною мовою, ініціативи М. Корфа скликати вчительські з'їзди та обмінюватися педагогічним досвідом – “корфівські тризимки” – мали суттєвий недолік, який полягав у відсутності підручників і методичних матеріалів. Це спонукало автора ідеї

про початкову трикласну школу розробити методичне забезпечення й написати навчальні підручники.

Як педагог, М. Корф піклувався про те, щоб послідовно й систематично розвивати не тільки пам'ять, а й мислення та самостійність дітей. Введення до навчальної програми книжки "Наш друг" означало б докорінну перебудову методики, а це завжди нелегко. Але, завдяки переконанням М. Корфа, книга, яка задумувалась як доповнення до "Рідного слова" К. Ушинського на практиці земських сільських шкіл, стала незамінним посібником-практикумом з навчання, розвитку в учнів задатків логічного мислення, свідомого сприйняття навчального матеріалу в тісному зв'язку з практичними справами.

Серед інших праць М. Корфа – "Наші шкільні справи", "Земське питання", "Про народну освіту", "300 письмових робіт, завдання для самостійних вправ у письмі учнів всіх трьох відділень початкової школи", "Посібник для недільних шкіл. Програми, конспекти, методичні вказівки і домашні роботи для всіх уроків" тощо. У них висвітлювалися всі основні питання школи початкового навчання і давали право вважати М. Корфа одним із творців земської народної школи. Метою цих книг було полегшити працю народного вчителя. У передмові до однієї з них автор писав: "Гірка вчительська праця, і зменшити її гіркоту – ось у чому завдання книги, яка пропонується" [2, с. 6].

У 1770 р. в Олександрівській фортеці було відкрито першу школу для солдатських дітей віком від 7 до 15 років – під назвою "батальйонна", що проіснувала до початку XIX ст. Учні у школі навчали за спеціальною програмою: порядок військової служби, військові устави, грамота, арифметика, барабанний бій, гра на флейті. Відповідальним за порядок та організацію навчання був комендант фортеці. У школі одночасно навчалось 15–20 дітей. Вона проіснувала до початку XIX ст. 12 березня 1808 р. в Олександрівську було відкрито повітове училище, при якому незабаром почало діяти приходське училище як підготовчий клас для вступу до повітового.

У 1823 р. в Олександрівську було два повітові училища. У середині XIX ст. до них додався ще й пансіон шляхетних дівчат. На цей час у цих трьох навчальних закладах навчалось 113 дітей. У 40-х рр. XIX ст., чи не вперше в Російській імперії, поміщик Олександрівського повіту Д. Гнедін відкрив у своєму маєтку народну школу для кріпаків [1, с. 40].

У другій половині XIX ст. в запорізькому краї під дієвим впливом земської реформи, в результаті якої земствам було доручено опікування освітою, відкриваються земські школи ("корфівські тризимки"), проводяться учительські з'їзди, розпочинається підготовка педагогічних кадрів – Олександрівський повіт поступово стає осередком розвитку освіти на теренах теперішньої Запорізької області.

За ініціативою барона М. Корфа відкривалися нові дешеві та короткотермінові школи з навчальним курсом на три зими, з трьома відділення-

ми, які одночасно вів один учитель, в одній класній кімнаті. Ці школи стали називатися земськими (в народі – корфівськими). Це були початкові школи. Хоч їх створювали й фінансували земства, але вони не мали права втручатися до навчально-виховної діяльності шкіл. У таких закладах викладали Закон Божий, письмо, арифметику, читання. Затвердженої урядом навчальної програми не існувало, тому багато вчителів подавали учням на власний розсуд відомості з історії, географії, природознавства, співів, малювання. У земських школах працювали: законовчитель (священик або дяк), учитель і помічник учителя (найчастіше це було вчительське подружжя). Річна оплата вчителя складала 250–350 крб. Жили вчителі тут же, при школі, у кімнатці, яка була не теплою та без особливих зручностей. Досить часто вчителі разом з учнями займалися садівництвом, городництвом, бджільництвом [2].

У 1867 р. в с. Олександрівка (маєток Д. Гнедіна – однодумця барона) Олександрівського повіту Катеринославської губернії було відкрито першу в країні земську школу. Пізніше з'явилися земські школи у селах Врем'євка, Залив'янка, Наталівка, Орестопіль, Петрівка (Строгоново). З ініціативи М. Корфа почали відкриватися нові дешеві й короткотермінові школи з навчальним курсом на три зими, з трьома відділеннями, які одночасно вів один учитель, в одній класній кімнаті. Ці школи стали називатися земськими, а в народі – “корфівськими”. Перші земські школи в Олександрівському повіті були відкриті в селах Гуляйполе та Санжарівка у 1868 р. [3, с. 21].

Проблемі свідомого засвоєння учнями програмового матеріалу шляхом його уточнення, пов'язаного з практичною діяльністю, живою природою, що оточує учня, М. Корф присвятив свою книгу для читання “Наш друг”, видану в 1871 р. Вона була задумана як джерело збагачення селянської дитини знаннями і як книжка, яка “через ознайомлення її з навколишнім світом вплинула б на покращення його матеріального і морального побуту” [3].

Барон Корф не прагнув почесностей, знатності, високих чинів і посад. Педагог скромно і самовіддано опановував зовсім нову, не визнану ще на той час роль громадського діяча у провінційній глушині, яку М. Корф називав неораною нивою в освітній галузі тодішніх Бердянського, Маріупольського, Олександрівського, Мелітопольського повітів.

Бердянське земство, завдяки зусиллям М. Корфа і багатьох земських діячів, брало участь в експонуванні на Всесвітній паризькій виставці у 1900 р. Серед експонатів була відправлена і дерев'яна модель земської школи М. Корфа. Загалом діяльність Бердянського земства була відзначена і нагороджена вищою нагородою – золотою медаллю.

Барон М. Корф не тільки перевіряв знання вчителів та методи їх роботи, а й сам провів 22 зразкових уроки з арифметики, письма, звукового навчання грамоти, пристосовуючи кожен до завдань конкретної школи та враховуючи національність учнів.

Філософські погляди та переконання педагога спрямовували його на чітке розуміння, що “наука одна, і завдання її полягає у вивченні людини й природи, і що різні науки, з яких читаються лекції під різними назвами – не що інше, як різні погляди на ту ж людину та її діяльність і на природу” згодом дало змогу М. Корфу розглядати педагогіку як “синтез наук про дух”, використовуючи всі новітні досягнення сучасного йому гуманітарного знання [4].

Громадський діяч, учитель М. Корф визнавав педагогіку самостійною, але тісно пов’язаною з іншими науками. Він намагався суттєво змінити становище народного вчителя на селі, піклувався про поліпшення умов життя освітян. Ученим і педагогом розроблено систему підвищення педагогічного рівня вчителів, доведено необхідність підготовки нових кадрів учителів-наставників і вивчення педагогічного досвіду інших народів, розроблено методичні матеріали, запропоновано шляхи вирішення дидактичних проблем.

Варто вказати на той факт, що з 1881 по 1917 рр. на земських зборах попечителем шкіл Олександрівського повіту регулярно обирали ще одного видатного педагога Запоріжжя – просвітителя Якова Павловича Новицького, який щорічно двічі за навчальний семестр інспектував школи й перевіряв знання учнів. Незважаючи на переслідування просвітителя за так зване “українофільство”, з ним співпрацювали педагогічні ради, вчителі зверталися за порадами щодо навчально-виховного процесу. Під час інспектування шкіл Я. Новицький, попри його суворість у перевітках, був завжди справедливим, вказував на недоліки та шляхи їх подолання, акцентував увагу на ролі народної освіти в житті суспільства, яку педагог вважав одним із найважливіших питань, в якому – всі надії, пов’язані з історичним майбутнім.

Просвітницька діяльність Я. Новицького тісно перепліталася з громадською діяльністю: в 1894 р. педагога обирають діловодом повітового попечительства дитячих притулків; в 1901 р. – почесним членом попечительства; в 1899 р. – гласним Олександрівської міської Думи, учасником ревізійної, будівельної, садової комісії; у 1901 р. – членом Олександрівського повітового відділення Катеринославської єпархіальної училищної ради. У тому ж році за просвітницьку та громадську діяльність Я. Новицького нагороджено орденами Святого Станіслава та Святої Анни.

У 1905 р. в запорізькому краї відбулася знаменна подія – відкриття міської бібліотеки. Я. Новицького як одного з найбільших активістів цього заходу було обрано членом правління бібліотеки.

Просвітитель захоплювався археологією, науковою пошуковою діяльністю, написав історичні книги: “Історія міста Олександрівська (Катеринославської губернії)” та “З берегів Дніпра. Подорожні записки та дослідження” (1905 р.) тощо.

Висновки. Отже, розвиток освіти в ХІХ ст. на теренах сучасної Запорізької області відбувався активно, продумано, під безпосереднім керівництвом громадського діяча провінційного Олександрівського повіту, видатних запорізьких педагогів того часу – М. Корфа та Я. Новицького. Найбільшим результатом стало відкриття початкових шкіл і навчання в них рідною мовою.

Список використаної літератури

1. Бондарчук О. А. Розвиток освіти в запорізькому краї (кінець XVIII–XIX століття) / О. А. Бондарчук // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – Вип. XXVIII. – С. 39–41.
2. Корф Н. А. Русская начальная школа / Н. А. Корф – Санкт-Петербург : Изд-во Д. Е. Кожанчикова, 1870. – 363 с.
3. Кушніренко І. Барон Микола Олександрович Корф. Одержимий з провінції / І. Кушніренко, В. Жилінський. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2010. – 221 с.
4. Лещенко Е. В. Педагогічна діяльність М. О. Корфа в контексті розвитку земств Півдня України (друга половина XIX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е. В. Лещенко. – Кіровоград, 2015. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Севоднева К. О. Концептуальные взгляды запорожских просветителей конца XIX – начала XX вв.: развитие образования, персоналии

В статье обобщены научные подходы к изучению образовательного процесса в запорожском крае; конкретизированы теоретические представления о тенденциях развития народного образования на запорожских землях; освещены основные концептуальные взгляды запорожских просветителей М. Корфа и Я. Новицкого относительно культурно-образовательного движения в запорожском крае во второй половине XIX в.; раскрыто значение личности педагога-просветителя в истории образования в Запорожье.

Ключевые слова: запорожский край, земская школа, народное образование, педагогическая деятельность, педагог-просветитель, развитие, становление.

Sevodneva K. Conceptual Views of the Zaporozhye Enlighteners of the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries: the Development of Education, Personalities

The article summarizes the scientific approaches to the study of the educational process in the Zaporozhye region; Theoretical ideas about the trends in the development of public education in the Zaporozhye lands are concretized; The main conceptual views of the Zaporozhye educators M. Korff and J. Novitsky concerning the cultural and educational movement in the Zaporozhye region in the second half of the nineteenth century are covered; The values of the personality of the educator-enlightener in the history of education in Zaporozhye.

In 1867, in the village of Oleksandrivka (county D. Hnyedina – ally Baron) Alexander County Ekaterinoslav province opened the country's first Zemstvo school.

Community activist, teacher M. Korff affirmed as an independent science pedagogy, but closely related to other sciences. Baron M. Korff tried to significantly change the position of the national rural teacher, worried about improving the living conditions of teachers. Scientists and teacher developed a system of improving teacher of teachers, the necessity of training new staff of teachers, tutors and study the educational experience of other nations, developed teaching materials, teaching the ways of solving problems. The problem of conscious assimilation of students through its program material specification related to practical activities, wildlife that surrounds the pupil, M. Korff dedicated his book to read "Our friend," published in 1871.

In 1905 in Zaporizhia province was a significant event – the opening of the city library. J. Nowicki as one of the activists of the event was elected member of the library. The development of education in the nineteenth century. on the territory of modern Zaporizhia oblast occurred actively, thoughtfully, under the direct supervision of the provincial public figure Oleksandrivsoho County, Zaporozhye outstanding teachers of the time – M. Korff and J. Nowicki. The biggest result was the opening of primary schools and teaching their native language.

Key words: Zaporozhye region, Zemstvo school, public education, pedagogical activity, educator-educator, development, formation.